
ЕНЦИКЛОПЕДИЧНА БІОГРАФІСТИКА

Внесок Петра Ротача в українську енциклопедистику, літературознавство, краєзнавство

Марина Федорова

Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека імені І. Котляревського,
Полтава, Україна

ORCID: 0000-0003-3965-6915

Email: fedorova1878@gmail.com

Резюме: У 2020 році Петро Ротач міг би святкувати своє 95-річчя. Та життєвий шлях відомого українського письменника з Полтавського краю скінчився ще 2007 року. Цю статтю присвячуємо основним його здобуткам у різних соціогуманітарних науках, у яких працював найактивніше, – літературознавстві, краєзнавстві та енциклопедистиці.

Ключові слова: Петро Ротач, літературознавство, краєзнавство, енциклопедистика, Полтава.

ЦИТУВАТИ СТАТТЮ:

Федорова М. Внесок Петра Ротача в українську енциклопедистику, літературознавство, краєзнавство. *Енциклопедичний вісник України*. 2020. Вип. 12. С. 58–64. DOI: 10.37068/evu.12.5

Petro Rotach's contribution to Ukrainian encyclopediography, literary studies, and local lore studies

Maryna Fedorova

Ivan Kotliarevsky Poltava Regional Universal Scientific Library, Poltava, Ukraine

Abstract: 2020 marks the 95th anniversary of Petro Rotach who is the famous Ukrainian writer from Poltava region. But his life way was ended in 2007. This article is devoted to the description of Petro Rotach's main achievements in humanities like literary studies, local lore studies, encyclopedia publishing, in which he made significant contributions.

Keywords: Petro Rotach, literary studies, local lore studies and encyclopedia studies, Poltava.

Сьогодні ім'я Петра Петровича Ротача – письменника, літературознавця, краєзнавця, шевченкознавця, бібліографа й енциклопедиста, людини із широким діапазоном захоплень, глибокою ерудицією – відоме не лише в Україні, а й за її межами. Він належить до тих особистостей, які є «інтелектуальним багатством нації» [Дідусенко, с. 34]. У перекладі з грецької ім'я Петро означає «камінь». Мабуть саме цим можна інтерпретувати незламність духу, твердість характеру та самовіддану працю Петра Петровича на тлі його переслідувань і заборон займатися творчістю. Адже Петро Ротач за свою громадянську позицію, об'єктивність своїх наукових висновків на довгі сорок років потрапив у немилість радянської тоталітарної системи та зумів не зломитися, не покинути улюблену справу, не піти на зговір із власним сумлінням, не побоятися й мужньо та гідно вистояти в умовах постійного утиску, морального приниження, допитів і погроз...

Народився майбутній інтелектуал 24 січня 1925 року на хуторі Калениківщина Талалаївської волості Роменського повіту, що на Полтавщині (нині у складі села Слобідка Талалаївського району Чернігівської області) у селянській родині. Переживши жахіття розкуркулення й голодомору, він потрапляє в жорна Другої світової війни. Сімнадцятирічним юнаком був вивезений до Німеччини, де від 1942-го до 1945 року працював як «остарбайтер». У 1943–1944 роках, завдяки знайомству з групою української творчої інтелігенції, долучився до українського патріотичного руху. Там друкував свої вірші та прозу про справжню «радянську дійсність» у часописах «Пробоем» (Чехословаччина), «Дозвілля» (Німеччина), газе-

та «Земля» (Плауен, Саксонія). Перші ж вірші 15-річного юнака були опубліковані ще 1940-го в талалаївській районній газеті. У травні 1945 року з англійської зони окупації потрапив до радянської армії, був зарахований до запасного полку і два роки служив на території Румунії.

Після повернення на батьківщину П. Ротач перебував під постійним наглядом КДБ. Через звинувачення в «українському буржуазному націоналізмі» йому було заборонено писати літературні твори, провадити наукову діяльність, публікувати статті у вітчизняній періодиці (останнє стало можливим лише в 1987 році). До того ж, таке звинувачення утруднювало можливість отримання освіти, вибору місця роботи – П. Ротача постійно звільняли з посад. Він працював у школі вчителем російської і української мови та літератури, методистом культосвітньої роботи при Полтавському обласному управлінні культури, помічником бібліотекаря, старшим викладачем підготовчого відділення Полтавського інженерно-будівельного інституту. Освіту отримав лише в 1954 році, закінчивши педагогічний інститут у Полтаві.

«Ступивши за допомогою добрих людей на правдиву літературну стежину ще на початку 40-х років, – говорив Петро Ротач, – після повернення мусив зійти з неї, аби не стати перевертнем. Лише в пізні роки, при зміні жорстоких обставин на кращі, вільніші знову віддався літературній праці» [Пустовіт, 2015, с. 4]. Проте, долаючи заборони, використовуючи псевдоніми (Петро Самотній, Літератор, Микола Гомін – загалом близько 40 різних онімів), письменник ще в 1950–1970-х роках друкувався в різних періодичних виданнях України, Росії, Югославії, Канади та Польщі (публікуватися в Польщі йому активно допомагав україніст А. Середницький).

Великою заслугою Петра Ротача було те, що завдяки його праці на сторінках радянських наукових часописів з'явилися прізвища полтавських істориків І. Павловського, Л. Падалки, П. Бодяньського, В. Щепотьєва та багатьох інших. Наприкінці 1950-х років П. Ротач розпочав пошук у сфері літературного краєзнавства: упродовж 1965–1971 років опублікував у журналі «Архіви України» матеріали до біобібліографічного словника «Літературна Полтавщина», де в науковий обіг увійшли біографії 577 письменників та літераторів, зокрема репресованих.

1967 року спільно з проф. С. Крижанівським підготував повне зібрання творів Л. Боровиковського, упорядкував збірку «Поезії» О. Афанасьєва-Чужбинського (1972). У 1963–1988 роках співпрацював з українськими виданнями в Польщі («Наше слово», «Наша культура» та «Український календар»), де опублікував понад 100 літературно-критичних матеріалів та наукових розвідок. Праці П. Ротача вміщено також в багатьох збірниках, журналах, антологіях.

Після виходу на пенсію в 1985 році цілковито віддався літературній праці. Він писав щиро, чесно й ніколи не схибив з обраного шляху. Найвагоміший період творчості Петра Ротача – це роки незалежності України. Його книги «Біля гнізда соловейка» (1993), «Іван Котляревський у листуванні» (1994), «Колоски з літературної ниви» (1993), «Грудочка любимої землі: Василь Симоненко і Полтавщина» (1995), «Розвіяні по чужині: полтавці на еміграції» (1998) – це крихта до крихти зібрані й осмислені факти, імена, постаті, твори різних епох.

Маючи досвід роботи з біографічним словником, П. Ротач активно долучався до підготовки фундаментальних енциклопедій національного та регіонального характеру. Кількасот його статей розміщені в енциклопедичних виданнях «Українська літературна енциклопедія», «Енциклопедія Сучасної України», «Полтавщина» та ін. Наприклад, показовою є стаття «Літературне краєзнавство» в «Енциклопедії Сучасної України» (2016, том 17) за його співавторства. Загалом у нині опублікованих 22 томах цієї енциклопедії 70 статей підготував П. Ротач (з них 11 – у співавторстві).

Головним об'єктом наукових зацікавлень письменника завжди був Тарас Григорович Шевченко. П. Ротач все життя збирав картотеку відомостей, пов'язаних із перебуванням Тараса Шевченка на Полтавщині, з колом його побратимів, знайомих, дослідників, шанувальників його творчості, митців, які увічнили образ Кобзаря у своїх творах. Віхою життя Петра Ротача стало регіональне енциклопедичне видання у двох томах «Полтавська Шевченкіана: спроба обласної Шевченківської енциклопедії» (2005), у якому подано відомості про перебування Великого Кобзаря в нашому краї у 1843–1844, 1845–1846 та 1859 роках, зокрема висвітлено місця, які він відвідав, людей, з якими зустрічався, товаришував, яким присвячував свої твори. Це солідне видання продовжує справу, як зауважував сам Петро Петрович, М. Шагінян, К. Ходосова, О. Даниська, П. Загайка, Д. Косарика, Г. Паламарчук, П. Жура в осмисленні шевченківських зв'язків із Полтавщиною. «Це взірць глибокої дослідницької розробки теми, якій великий трудівник віддав понад 50 літ свого життя <...>, що перевищує всі попередні напрацювання, висвітлюючи повно, різноаспектно, документально підтверджуючи численні події, факти, факти людей, чітко обґрунтовуючи всі припущення, уникаючи бездоказовості чи модної нині “сенсаційності”» [Степаненко, с. 11].

І. Забіяка цілком справедливо називає Петра Ротача «народним академіком», оскільки він не мав жодних високих державних звань і нагород, але все своє життя він віддав Україні, вивченню її минулого, нинішнього і майбутнього [Ротач, с. 14]. Справді, будучи літературознавцем, здійснюючи наукові пошуки, він не здобув наукових ступенів, вчених і почесних державних звань. Серед його заслужених регалій виокремимо такі: член Національної

спілки письменників України (1992), почесний член Всеукраїнської спілки краєзнавців (1993), почесний член Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка (1998). Нагороджений Грамотою Полтавського фонду імені Симона Петлюри «За жертвовну діяльність на ниві української культури» (1995). Лауреат обласної літературно-мистецької премії імені Панаса Мирного за книгу «Від Удаю до Орелі» і «багаторічну наукову і творчу працю в царині української культури національного відродження» (2000), а також премії імені П. Чубинського в галузі фольклору та етнографії Українського товариства охорони пам'яток історії та культури «за багаторічну невтомну діяльність у справі збереження історико-культурної спадщини України» (2001). У 2005 році нагороджений Грамотою Національної спілки письменників України «за визначні здобутки в українській літературі, активну участь у громадській діяльності, у відродженні культури і духовності рідного народу» та з нагоди 80-річчя від дня народження, а також значком «Почесна відзнака». Петро Ротач входив до редколегій журналів «Краєзнавство» (1993), «Український засів» (1993–1998) та літературно-краєзнавчого альманаху «Плуг» (Звенигородка, 2003).

13 червня 2007 року Петро Ротач відійшов у вічність. Як зауважено в одній із публікацій того року, «за два тижні до його смерті заходами С. Білоконя вийшов бібліографічний покажчик, який підсумував багатолітню працю видатного дослідника в галузі історичного та літературного краєзнавства. Петро Петрович ще встиг погортати це видання. Воно вперше повною мірою явило реальний масштаб Ротачевого внеску в українську культуру, зробленого, переважно, всупереч обставинам» [Дудко, с. 854–855].

Нині ім'я Петра Ротача добре відоме його землякам. Так, 14 жовтня 2009 року в Полтаві на будинку 66-А на вулиці Соборності, де жив письменник, відкрили меморіальну дошку. На його пошану в місті назвали провулок. У 2018 році Полтавська обласна рада заснувала премію імені Петра Ротача, яку присуджують краєзнавцям за вагомі документально-публіцистичні і науково-популярні твори з історії рідного краю та літератури. Книги П. Ротача, які він назбирав за своє життя, сьогодні сформовані в книжкові колекції. Одна колекція зберігається у відділі краєзнавства Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. Котляревського [Дідусенко, с. 34], інша – у бібліотеці ім. М. Жовтбрюха Полтавського національного педагогічного університету імені В. Короленка. Державний архів Полтавської області містить фонд П. Ротача (ф. 9092), що, за даними 2016 року, складається з 1469 справ за 1838–2007 роки [Пустовіт, 2016, с. 191].

З метою вшанування пам'яті видатного земляка та задля збільшення кола дослідників унікальних книжкових колекцій Петра Ротача відділ

краєзнавства Полтавської ОУНБ ім. І. Котляревського уклав бібліографічний покажчик – див. [Федорова], що містить описи двох книжкових колекцій та описи особового фонду Петра Ротача з Державним архівом Полтавської області. Видання розраховане на широке коло користувачів, зокрема дослідників життя та творчості П. Ротача, літературознавців, філологів, краєзнавців, книгознавців, бібліотекарів.

ЛІТЕРАТУРА

- Дідусенко Г., Федорова М. «Крізь роки болю і надій...» (нові видання Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського, присвячені Петру Петровичу Ротачу). *Бібліотечна планета*. 2018. № 2. С. 33–34.
- Дудко В. Ротач Петро Петрович (1925–2007). *Український археографічний щорічник*. 2007. Вип. 12. С. 854–857.
- Пустовіт Т. Особовий фонд літературознавця Петра Петровича Ротача – цінне джерело з історії Полтавщини (за документами державного архіву Полтавської області). Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Структурні зміни у суспільстві та економіці під впливом комунікацій та інформації» (м. Полтава, 12–13 травня 2016 року) / за ред. М. Макарової. Полтава: Полтавський університет економіки і торгівлі, 2016. С. 191–194.
- Пустовіт Т. Петро Ротач: «Каторжна праця, але без неї я не можу жити і дня»: до 90-річчя з дня народження письменника. *Зоря Полтавщини*. 2015. 23 січ. С. 4.
- Ротач Петро Петрович: біобібліографічний покажчик / уклад. Т. Соломоненко. Київ: Інститут історії України НАН України, 2007.
- Степаненко М. Подвижництво Петра Ротача на ниві шевченкознавства. *Слово просвіти*. 2011. № 9. 2 берез. С. 11.
- Федорова М., Дідусенко Г., Перепьолкіна О. та ін. Каталог бібліотеки та особовий фонд Петра Ротача: бібліографічний покажчик. Полтава: «АСМІ», 2017.

REFERENCES

- Didusenko, H., & Fedorova, M. (2018). "Through the years of pain and hope ..." (new reference books about Petro Rotach compiled in the Ivan Kotliarevsky Poltava Library). *Bibliotechna planeta*, 2, 33–34 [In Ukrainian].
- Dudko, V. (2007). Rotach Petro Petrovych (1925–2007). *Ukrainskyi arkhеоhrafichnyi shchorichnyk*, 12, 854–857 [In Ukrainian].
- Fedorova, M., Didusenko, H., Perepiolkina, O. *Library catalog of Petro Rotach and his personal book collection: bibliographic index*. Poltava: ASMI, 2017.

- Pustovit, T. (2015, January 23). Petro Rotach: “This is a hard work, but I can’t live a day without it”: to the writer’s 90th anniversary. *Zoria Poltavshchyny*, 4–4 [In Ukrainian].
- Pustovit, T. (2016). The personal fund of the scholar Petro Petrovich Rotach as a valuable source on the history of Poltava region (based on the documents of the State Archive of Poltava Oblast). In *Proceedings of the International Conference “Structural changes in society and the economy caused by communications and information”* (pp. 191–194). Poltava: Poltava University of Economics and Trade [In Ukrainian].
- Solomonenko, T. (Ed). (2007). *Rotach Petro Petrovych: biobibliographic index*. Kyiv: Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine [In Ukrainian].
- Stepanenko, M. (2011, March 9). Petro Rotach’s selfless creativity in the field of Shevchenko studies. *Slovo prosvity*, 9, 11–11 [In Ukrainian].

Отримано: 05-10-2020
Ревізовано: 14-10-2020
Акцептовано: 15-10-2020